

Роксолана ЗОРІВЧАК

УКРАЇНЬСЬКА ГАМЛЕТІЯНА

І МИХАЙЛО РУДНИЦЬКИЙ

“Гамлет” уважається справедливо найгеніальнішим твором Шекспіра. В фігурі данського королевича можна бачити найкращий поетичний візерунок душі самого поета. Не дивно, що, як усі геніальні постаті, так і ся виявляє багато загадкового...

Іван Франко

“Звичайно переклад тим відрізняється від оригіналу, – пише Г. Кочур, – що оригінал – один, він існує в остаточній і незмінній формі, а єдино можливого перекладу не буває, як не буває, скажімо, єдиного виконання музичного твору: кожен виконавець надає своїй інтерпретації власних відтінків, своєрідних рис” [1]. Дослідник стверджує, що в кожній багатій і розвиненій літературі виникнення кількох, а часом і багатьох перекладів – нормальне явище.

У світлі стверженого вище зрозуміло, що кожен нарід прагне мати якнайбільше якнайдосконаліших перекладів творів В. Шекспіра у своїй культурній полісистемі.

Так склалася наша історія загалом, що Шекспір прийшов в українську літературу доволі пізно. Французький перекладач Шекспіра Ф. Гюго на підставі власного досвіду стверджував, що це – один з тих авторів, які найбільше обороняються від перекладача.

Перший вільний переспів – пісні Дездемони з четвертої дії трагедії “Отелло”, що його здійснив М. Костомаров, датується 1849 р. [2]. Правда, не можна не звернути уваги на іншомовні інтерпретації і постанови творів В. Шекспіра, що відбувались з кінця XVIII ст. в театрах австрійському, польському, російському, – в географічних межах сучасної України. Так, львівський глядач уперше побачив “Гамлета” німецькою мовою не пізніше 1796 р. (на кону австрійського театру), польською – у 1798 р. Перша згадка про постанову “Гамлета” у Києві датована 1816 р., коли польська трупа А. Змієвського відіграла виставу в бенефіс актора Протевського. Після цього протягом XIX ст. на сценах різних міст України відбулися численні вистави “Гамлета” за участю найвизначніших акторів: Е. Россі (італійською мовою), Л. Барная (німецькою мовою), російською у виконанні трагіків П. Мочалова, М. Рибаківа, Н. Іванова-Козельського та ін. Не без впливу цих вистав з’явилась в україн-

ського глядача потреба власного “Гамлета”, а також інших Шекспірівських творів [3].

Українська література почала засвоєння творчості В. Шекспіра з його найвидатнішої і, очевидно, найскладнішої для перекладу, трагедії “Гамлет”. Відомо, що переклад “Гамлета” було здійснено В. Косовцевим на початку 60-х рр. XIX ст., хоча досі тексту перекладу не знайдено [4]. Друковану українську гамлетіану започатковано у Львові. Перша спроба належала П. Свенціцькому, якого І. Франко охарактеризував як “чоловіка дуже спосібного і поступового, широкого демократа” [5]. Поляк родом зі Східної України, П. Свенціцький як актор, перекладач і драматург виявив надзвичайну активність під час перших сезонів новоствореного (1864 р.) українського професійного театру товариства “Руська бесіда”. Щоб збагатити його репертуар, звернувся до драматургії В. Шекспіра. 1865 р. надрукував першу дію трагедії “Гамлет” [6]. П. Свенціцький перекладав не з оригіналу, а з польського перекладу. Його текст, малопоетичний, хибний щодо просодії, все ж не був позбавлений певної вартості. У ньому чітко відчувался відхід від традиції травестії та абсолютної українізації, що були нормами тодішньої перекладацької практики.

Одна з найцікавіших сторінок української шекспіриани пов’язана з перекладацькою діяльністю М. Старицького, який першим надрукував повний переклад “Гамлета” [7]. М. Старицький довго й напружено працював над ним. Він збагнув і усвідомив той важливий факт, що В. Шекспір писав народною мовою, широко використовуючи просторіччя. Перекладач ревно стежив за індивідуалізацією мовлення персонажів, за адекватною передачею філософського багатства твору. Переклад має коментар – передмову, у якій М. Старицький виклав своє розуміння Шекспірової трагедії і свої перекладацькі принципи, а також дав посторінкові пояснення окремих складних словесних образів, каламбурів, багатозначних висловів. Однак значним недоглядом було те, що М. Старицький переклав трагедію, написану англійським п’ятистопним ямбом, розміром сербської юнацької пісні*. Високої думки про Старицького як перекладача “Гамлета” був М. Рудницький (якому й присвячую цю статтю): “Вибір цього Шекспірового архитвору вказує і на літературний смак Старицького, і на ті широкі перспективи, які він хотів указати українському письменству...”

*Сербські юнацькі пісні (героїчний епос) в основі своєї ритмічної побудови мають силабічний вірш. – Прим. ред.

У перекладі “Гамлета”, що може стати у нас підставою для дальших сучасніших перекладів, знаходимо одну велику прикмету: Старицький старається передавати фразеологію – на що така багата англійська мова – нашими оригінальними зворотами, і скрізь, де Шекспір черпає повними пригорщами з народної мови, маємо і в перекладі Старицького враження її свіжості” [8]. Переклад М. Старицького перевидали 1928 р. із вступними статтями С. Родзевича та А. Ніковського, з примітками А. Ніковського та деякими виправленнями в тексті (з відповідними коментарями) Л. Старицької-Черняхівської [9].

1899 р. з’явився “Гамлет” П. Куліша [10], що його дуже високо оцінив І. Франко: “Переклад, з яким можемо без сорому показатися в концерті європейських перекладачів великого британця” [11]. М. І. Рудницький також дуже високо цінував Кулішеві переклади з Шекспіра, зокрема його “Гамлета”: “Коли б Куліш залишив був нам єдину свою могутню спробу засвоїти нам Шекспіра, то вже це одне його зусилля заступило б нам його всі інші... Куліш відчував у авторі “Гамлета” бодай ту одну привабливу силу, яка спонукала його шукати нової, не чисто народної поезії, силу, що творить безліч нових образів, слів, метафор, нюансів, блискавок від зудару слова й ідеї” [12].

Трапляється, що запізнілий переклад може пройти повз національну словесність, і в нашій історії було багато випадків, коли переклади друкувалися із запізненням у півсторіччя (Панаса Мирного, І. Франка, П. Грабовського, В. Мисика). Із значним запізненням опубліковано переклади “Гамлета”, що їх зробили Ю. Федькович, Л. Гребінка, Г. Хоткевич, частково О. Бургардт.

1872 р. переклав “Гамлета” Ю. Федькович, одначе переклад уперше опубліковано в збірці праць поета 1902 р. Вартість цієї праці, з боку просодії та мови, – незначна. Поет не знав англійської, перекладав з німецького тексту і дуже далеко відійшов від оригіналу.

Заборона ставити в Російській імперії на сцені українського театру чужоземні п’єси, передусім, В. Шекспіра, відчувається в характері усіх тогочасних перекладів: їх робили без урахування вимог театрального мистецтва. Коли ж 1905 р. виникла змога ставити п’єси В. Шекспіра на сцені, різко відчулася потреба в нових перекладах. На цю вимогу – дати переклад художньо адекватного сценічного рівня – відгукнулися Г. Хоткевич, О. Бургардт та Л. Гребінка. Різною була доля їхніх перекладів.

1998 р. шекспірознавець і перекладознавець О. М. Лучук уперше опублікувала в науковому збірнику Інституту українознавства імені Івана Крип’якевича НАН України “Парадигма” прозовий переклад Г. Хоткевича, зроблений, як вважає дослідниця, у 20-х рр. минулого століття спеціально для театру [13]. Удруге його опубліковано 2004 р. у збірці перекладознавчих та літературознавчих нарисів О. Лучук “Філологічна природа літератури” [14].

26 вересня 1930 р. уклав угоду з харківським Державним видавництвом літератури і мистецтва про новий переклад “Гамлета” О. Бургардт. Саме ім’я відомого, у той час неперевершеного, перекладача служило запорукою того, що переклад буде досконалим. Він і є таким, хоча світла рампи не побачив досі. У перших двох виданнях хрестоматії для середньої школи “Західноєвропейська література” (1936, 1938) “Гамлет” Бургардта опублікований із незначними скороченнями без зазначення прізвища перекладача. Повністю переклад було опубліковано лише 1960 р. у зібранні творів письменника [15]. В. Ревуцький слушно назвав О. Бургардта “майстром-перекладачем”, а його переклад “Гамлета” – “найвизначнішим шекспірівським дарунком першої третини двадцятого століття” [16].

1939 р. молодий український літератор Леонід Євгенович Гребінка переклав Шекспірову трагедію і передав машинопис до Київського українського драматичного театру ім. Івана Франка. У воєнному лихолітті машинопис загубився, і лише в 70-х рр. його віднайдено [17]. Переклад уперше опубліковано 1975 р. у “Всесвіті” [18]. Як слушно доводить шекспірознавець М. Т. Ажнюк, цей переклад містить чимало надзвичайно цікавих інтерпретаційних знахідок [19].

1941 р. у київському видавництві “Мистецтво” вийшов переклад “Гамлета”, що належав В. Веру [20]. У 50-х рр. “Гамлет” ішов на українських сценах саме в цьому перекладі.

1964 р. у другому томі тритомного видання Шекспірових творів надруковано переклад Г. Кочура [21].

2000 р. з’явився переклад Ю. Андруховича [22] – надзвичайно модерний, як і все, що належить перу цього письменника.

Було ще чимало перекладачів, які відтворили окремі частини трагедії “Гамлет”. Окрім уже згаданого вище П. Свенціцького, можемо назвати, наприклад, І. Костецького.

2004 р. виявився також плідним в українській гамлетіянці. Цього року, завдяки невтомним старанням проф. Б. М. Козака, віднайдено переклад М. Рудницького, що не просто був здійснений, а й використаний для постанови у Львові 1943 р. І водночас, він зовсім невідомий у нас. Такі ми вже, забудькуваті...

Михайло Іванович Рудницький (7 січня 1889, Підгайці Тернопільського повіту – 1 лютого 1975, Львів) – український літератор, дослідник, критик і перекладач. Походив із родини Рудницьких, що прославилася багатьма іменами: відома організаторка жіночого руху Мілена Рудницька, знаменитий журналіст Іван Кедрин-Рудницький, славетний український історик Іван Лисяк-Рудницький та ін.

Михайло Іванович закінчив Львівський університет, у 1910–1911 рр. та 1919–1922 перебував у Парижі та Лондоні, де здобув глибокі знання світової літератури.

Михайло Рудницький

Протягом тривалого часу завідував літературним відділом газети “Діло” (1922–1929), працював у редакції газети “Вільна Україна” (1939–1940). 1937 р. був обраний професором кафедри української літератури у Львівському університеті, але польський уряд не допустив його до цієї посади. З 1944 р. доля М. Рудницького таки пов’язана із Львівським державним університетом імені Івана Франка, де він був завідувачем кафедри англійської філології, а згодом професором кафедри української філології.

Доробок проф. Рудницького – дуже солідний: це літературознавчі монографії, мемуарні праці, сотні літературознавчих статей, віршові та прозові переклади з багатьох мов. Він чимало зробив для розширення обрії української літератури, для її європеїзації. У перекладі М. Рудницького йшов на львівській сцені Шекспірів “Отелло” (1922) у постанові режисера О. Загарова, вихованця Московського художнього театру. 1933 р. вийшла друком знаменита повість Е. Бронте “Буревіхи” у перекладі М. Рудницького.

1936 р. вийшла друком монографія М. Рудницького “Від Мирного до Хвильового” – надзвичайно цікава дослідницька праця, з гострим і сміливим поглядом на літературу українську в контексті літератури світової. Їй судилося понад 45 років пролежати у спецфонді – жахливій книжковій тюрмі – а її авторів – всіляко задобрювати тоталітарну владу, щоб вона не згадувала про цю книжку, як і про інші писання Михайла Івановича. Одним з таких принизливих “задобрювань” була збірка памфлетів (у співавторстві з В. Беляєвим) “Під чужими прапорами”.

Чи маємо право кинути каменем у Рудницького і забути про весь його доробок? Це вже справа совісті

кожного, однак хочу нагадати найазартнішим євангельську притчу про Христа, жінку-грішницю та фарисеїв. А також рядки М. Рильського з поеми “Мандрівка в молодість”: “Складна то річ минулий вік судити, //не завжди варто тут рубати з-за плеча”. І ще ствердити: якщо мислимо категоріями державного народу, то не маємо права розкидатись надбаним... Мабуть, більшість своїх особистих переживань узяв проф. М. Рудницький із собою до могили...

Дуже багато інформації про М. Рудницького-перекладача дає новоопублікований бібліографічний покажчик “Чужомовне письменство на сторінках західноукраїнської періодики (1914–1939)”. Ще 1991 р. група ентузіастів з Комісії всесвітньої літератури імені Миколи Лукаша НТШ у Львові почала бібліографувати перекладну літературу 1914–1939 рр. у західноукраїнській періодиці – час, що – через відомі трагічні обставини української історії – належить до абсолютно білих (я б назвала їх волаючими!) плям у нашому літературознавстві. Ми працювали над запліснілими в сховищах спецфондів журналами й газетами, ми часто були їхніми першими читачами, не раз очікуючи упродовж місяців “звільнення” їх із книжкових тюрем. Ми раділи кожною знахідкою, а їх було так багато! Наприкінці 2003 р. бібліографічний покажчик “Чужомовне письменство на сторінках західноукраїнської періодики (1914–1939)” вийшов друком і вже одержав схвальну оцінку в пресі, зокрема в “Літературній Україні” [23].

Як засвідчує покажчик, М. Рудницький перекладав англійських авторів – прозу А. Беннета, Джерома К. Джерома, Дж. Р. Кіплінга, К. Менсфілд, В.С. Моєма, Г.К. Честертона, Б. Шоу; американську прозу Е.А. По, данські нариси Г. Брандеса. Здійснив чимало перекладів з іспанської мови, зокрема дав нашому читачеві твори І.В. Бласка, був першим українським перекладачем Х. Ортеги-і-Гассета. Перекладав італійську поезію (Г. Д’Аннунціо, Дж. Леопарді) і прозу (Дж. Папіні), німецьку поезію (С. Георге, Г. Гайне, Й.-В. Гете), польську прозу (С. Жеромського), російську поезію (А. Ахматової) і прозу (І. Буніна); румунську й угорську прозу (І. Галяса, М. Надя, В. Ракочі), французьку – А. Франса, П. Меріме, М. Арлана, Т. Бернара, А. Бірабо, Ф. Буте, вірші П. Верлена, В. Гюго, шведську прозу (А. Мунте) [24]. Майже всі переклади опубліковано в “Ділі” – першій на теренах України щоденній українській газеті.

І отут мимоволі дуже сумні гадки гнітять душу. У 1920-1930 рр. редактором “Діла” був І. Кедрин-Рудницький. В умовах підневільних щоденна українська газета “Діло” постійно друкувала переклади творів світової літератури, пам’ятаючи настанову І. Франка: “Передача чужоземної поезії, поезії різних віків і народів рідною мовою збагачує душу цілої нації, присвоюючи їй такі форми і вирази чуття, яких вона не мала досі, будуючи золотий міст зрозуміння і спочування між нами і

далекими людьми, давніми поколіннями”[25]. Чи можна тепер знайти якісь літературні твори в наших щоденних газетах, приміром, у “Високому замкові”?! Дивлюсь з душевним болем на випуск за 12-13 червня 2004 р. цієї газети з варварськи-брутальним заголовком на першій сторінці: “Сексуальний” скандал з Авраамом Руссо”. А якими ж наркотиками для своїх читачів шинкує газета! Яка це ганьба, який злочин перед нацією! Іван Франко підкреслював, що журналіст – не слуга, а вчитель народу.... Ким же ж є сучасні журналісти?!

Та повернімося до М. Рудницького. У 1942–1943 рр., коли Україна кривавила в страшому воєнному вирі, він поневірявся в ролі домашнього вчителя по селах Львівщини: по матері мав частку єврейської крові в собі і добре розумів, що **не** значить у часи фашистського режиму. У нас є шкідлива традиція якось замовчувати семітський компонент у родині Рудницьких (ми так любимо щось не договорювати, “загортати в папірчики”!).

Українська національна прапем’єра “Гамлета” відбулася у Львові 21 вересня 1943 р. Її режисером був Йосип Гірняк, першим українським Гамлетом – Володимир Блавацький. Харківський театр імені Т. Шевченка (режисер – Борис Норд) поставив “Гамлета” 1956 р., роль Гамлета в ній виконував Я. Геляс, який у виставі 1943 р. грав роль Першого актора. За харківською виставою 1957 р. з’явилася прапем’єра “Гамлета” у Львівському театрі імені М. Заньковецької (режисер – Борис Тягно, в ролі Гамлета – Олександр Гай). Ці дві постанови йшли в перекладі В. Вера.

Із закінчення Другої світової війни значна частина львівських акторів опинилася на еміграції. М. Рудницький залишився у Львові, але про свій переклад не згадував. Про це знаю з власного досвіду: я студіювала англїстику у Львівському університеті на кафедрі англїської філології, якою він завідував; професор був керівником моєї дипломної роботи про народність поезії Роберта Бернса.

1955 р. в “Наукових записках” факультету іноземних мов Львівського державного університету імені І. Франка М. Рудницький публікує статтю “За повнокровного Шекспіра” [26]. Він зазначає, що деякі театри мають у своєму репертуарі “Гамлета”, і в зв’язку з цим доречно обговорити труднощі, пов’язані з його сценічним втіленням. У статті він надзвичайно різко критикує переклади П. Куліша та М. Старицького з Шекспіра (тут згадуються слова Ліни Костенко з вірша “Біль єдиної зброї” – “Як часто лицемірив твій Парнас!..”), цитує окремі не дуже вдалі уривки з перекладів В. Вера, захоплюється російськими перекладами. Водночас підкреслює, що в перекладі треба виходити з духу мови і вимог сцени, зазначає, що українізувати переклад означає перетворювати чужинні твори відповідно до духу нашої мови. Стверджує, що оригінальний текст В. Шекспіра дає дуже широкі можливості передавати його в пере-

кладі досить вільно, посилюючи або послаблюючи елементи філософського роздуму, меланхолії, іронії тощо. У статті автор подає власний переклад – кінець першої дії, звернення Гамлета до друзів з проханням мовчати про його таємницю:

Ви перед богом тут ще раз клянїться:
Як дивовижно я не поводився б
Або ж ховався за чудернацький настрій,
Клянїться, що, побачивши мене,
Ніколи ви – руками, головою,
Ні фразами двозначними “То-го”,
“Ми знаєм”, “Ми могли б сказати дещо”,
“Якби ми захотіли”... “Є такі”...
Ні будь-чим іншим не виявите ви,
Що ближче щось про мене вам відомо” [27].

У віднайденому тексті у перекладі є пропуск, тому цитата із статті дозволяє реконструювати останні чотири рядки.

Або ж, до прикладу, інший уривок з перекладу Рудницького, наведений у статті. Йдеться про розмову між двома блазнями-гробокосами, де гру слів побудовано на тому, що англїською мовою слово arms означає і “руки”, і “герб”:

First clown

There is no ancient gentlemen but gardeners, ditchers, and grave-makers: they hold up Adam’s profession.

Second clown

Was he a gentleman?

First clown

He was the first that ever wore **arms** [28]

(*підкреслення усюди мої. – Р. 3.*)

М. Рудницький, критикуючи переклад В. Вера, пропонує свій варіант:

“А хіба ж Адам був **дворянином**?”

“Звичайно, він же ж перший з усіх людей жив **на дворі**” [29].

У нововіднайденому варіанті – інший переклад:

1-ий блазень:

Нема стародавнїшої шляхти, ніж садівники та гробокоси: вони виводять свою професію від Адама.

2-ий блазень:

Хіба ж Адам був **шляхтич**?

1-ий блазень:

Він же першим у раю **шлях тичив**[30].

Наявність двох варіантів доводить, що М. Рудницький продовжував удосконалювати свій переклад.

Цитований вище уривок він переклав досить добре, хоча цікаві й інші інтерпретації, пор., наприклад, з найновішим перекладом Ю. Андруховича:

1-ий блазень:

Хоча справжня еліта на землі – це садівники, сапери і гробокоси. Наша професія йде від самого Адама.

2-ий блазень:

То Адам так само був **благородний**?

1-ий блазень:

Краще сказати – **благоліпний**, виліплений тобто [31].

У П. Куліша гра слів зовсім відсутня:

Первий могильник:

Нема пана над садівника, землекопа та могильника:
вони держаться Адамового ремесла.

Другий могильник:

Хіба Адам був **дворянин**?

Первий могильник:

Він був первий, що носив **герб** [32].

Зіставляючи різні українські інтерпретації “Гамлета” з оригіналом, часто переконуємося в талановитості перекладу М. Рудницького. Тут причин чимало. Хто знав М. Рудницького, добре пам’ятає його гострий розум, його сарказм. Якщо ж урахувати, що цей блискучий філолог добре знав англійську мову, глибоко – англійську літературу, то зрозуміло, що часто міг успішно впоратися з найскладнішим – з Шекспіровими каламбурами. Ось деякі зразки:

King Claudius

But now, my cousin Hamlet, and my **son** – –

Hamlet

A little more than **kin** and less than **kind**.

King Claudius

How is it that clouds still hang on you?

Hamlet

Not so, my lord, I am too much i’th’ **sun**. [33]

П. Куліш:

Король

А ти, кузине Гамлете і сину...

Гамлет

Більш трошки від кузина, менш від сина.

Король

Чого се на тобі все хмари виснуть?

Гамлет

Ні, царю, я аж надто вже **на сонці** [34].

Гр. Кочур:

Король

А ти, мій рідний Гамлете, мій сину...

Гамлет (нишком)

Хоч ми й **рідня**, проте **не рідні** зовсім.

Король

Чому це й досі ще над вами хмари?

Гамлет

Та де там, пане! **Сонця** аж занадто [35].

Віктор Вер:

Король

О ти, мій родич Гамлет, сину мій.

Гамлет (убік)

І менш ніж син і більш ніж родич просто.

Король

Ще й досі над тобою хмари виснуть?

Гамлет

О ні, державцю, **сонця** – аж занадто.

Тут же подано примітку перекладача: “В оригіналі – іронічна гра на співзвучності англійських слів sun – сонце і son – син, яку неможливо передати українською мовою. Але, крім того, Гамлет хоче сказати, що для нього надто багато придворного блиску” [36].

Юрій Клен:

Король

А ти, мій рідний Гамлете, мій сину...

Гамлет (нишком)

Рідня, та не **споріднена** душа.

Король

Чого тебе ще хмари сповивають?

Гамлет

Ні, я купаюсь у проміннях **сонця!** [37]

М. Рудницький:

Король

А ти, мій Гамлете, **небоже** й сину...

Гамлет (убік)

Не дуже син і **небіж не дай Боже!**

Король

Чому ти ходиш в чорній хмарі?

Гамлет

Бо в очі ріже **сонце**... від престолу [38].

Л. Гребінка:

Король

А ти, **небоже**, Гамлете, мій сину....

Гамлет (убік)

Хоч **родич** я, та не такий вже й **рідний**.

Король

Тобі чоло ще й досі темнять хмари

Гамлет

Ні, навпаки, мене все палить **сонце** [39].

Ю. Андрухович:

Король

А ти, наш рідний Гамлете і сину....

Гамлет (убік)

Такий вже рід, що всяке в рідні рветься.

Король

Чому ти все ще мрячний і похмурий?

Гамлет

Не зовсім, пане. Я вже весь блищу [40].

Або ж :

Queen
Thou know'st 'tis common, all that lives must die,
Passing through nature to eternity
Hamlet
Ay, madam, it is common [41].

П. Куліш:

Королева
Все, що живе, колись умерти мусить,
Через природу перейти у вічність.
Гамлет
Так, королево, це всім спільна доля [42].

Гр. Кочур:

Королева
Звичайна річ: усе земне вмирає
І крізь природу в вічність поринає.
Гамлет
Так, пані, річ звичайна [43].

Юрій Клен:

Королева
Все, що живе, помре, щоб перейти
у лоно вічності, і споконвіку
ведеться так. Це наш утертий шлях.
Гамлет
О так, мадам, це шлях утертий! [44].

Віктор Вер:

Королева
Це – доля всіх: померти, в прах зійти
І в вічність крізь природу перейти.
Гамлет
Так, доля всіх [45].

Л. Гребінка:

Королева
Звичайна доля: кожне мре створіння,
Проходячи у вічність через тління.
Гамлет
Авжеж, звичайна доля [46].

М. Рудницький:

Королева
Це ж суцтва правда, все живе – вмерти мусить,
Щоб від природи в вічність перейти.
Гамлет
О так, це суцтва правда [47].

Ю. Андрухович

Королева
Звичайне діло: кожен із живих

Колись вмирає. Це перебування
Всього лишень, а смерть веде у вічність
Гамлет
Ну так, мадам, ну так, звичайне діло [48].

Дуже цікавий словесний образ

“But look, the morn, in russet mantle clad
Walks o’er the dew of yon high eastward hill [49].

вдало передав **П. Куліш:**

Та гляньте, ранок у червоній ризи
Йде по росі з високого узгір’я
На сході сонця [50].

Але не менш вдало передав його М. Рудницький:
Та гляньте: ранок у багрянім плащі
Східним узбіччям сходить по росі [51].

Звичайно, не все досконале в перекладі М. Рудницького, подибуємо русизми, не зовсім послідовне вживання форм другої особи однини та множини займенників. Українська гамлетіяна – багата, маємо досконалі переклади Л. Гребінки, Г. Кочура, Юрія Клена. Однак значення перекладу, з яким зможе ознайомитися читач тепер, – велике: у ньому є дуже цікаві інтерпретаційні знахідки, несподівані словесні зіткнення. До того ж, цей переклад важливий для історії української шекспіріани, для історії українського художнього перекладу. Якби ми спромоглися опублікувати всі українські переклади “Гамлета” – мали б повчальний перекладознавчий посібник, мали б надзвичайно цікавий документ розвитку виразових можливостей нашої мови.

1. Кочур Г. Майстри перекладу // *Всесвіт*. – 1966. – № 4. – С. 17.

2. Шекспір В. Верб (Пісня Дездемони) Пер. М. І. Костомарова // *Костомаров Н. І. Літературное наследие*. – СПб., 1890. – С. 229.

3. Ревуцький В. До історії українського “Гамлета” // *Клен Юрій. Твори: У 4 т. – Торонто, 1960. – Т. 4 – С. 7–8.*

4. Пилипчук Р. Про письменника основ’янина Віта Косовцева // *Рад. літературознавство*. – 1083. – № 3. – С. 56-57.

5. Франко І. Руський театр в Галичині // *Франко І. Зібрання т.: У 50 т. – К., 1980. – Т. 26. – С. 365.*

6. Шекспір В. Гамлет, Данський королевич / Пер. Павло Свій // *Нива*. – 1865. – № 3 – С. 36–42; № 4. – С. 52–56; № 5 – С. 69–73; № 7. – С. 100–104; № 8. – С. 117–120; № 9. – С. 132–138.

7. Шекспір В. Гамлет, принц Данський / Пер. М. Старицький. З прилогою музики М. Лисенка. – К., 1882. – 202 с.; 12 с. нот.

8. Рудницький М. Від Мирного до Хвильового. – Львів, 1936. – С. 151.

9. Шекспір В. Гамлет, принц данський / Пер. М. Старицький. Стаття С. Родзевича. – Харків, 1928. – XXXVII, 192, XXXIII с.
10. Шекспір В. Гамлет, принц данський. Пер. П. О. Куліша. Виданий з передм. і поясн. І. Франка. – Львів, 1899. – XX, 171 с.
11. Франко І. Передмова [до видання: Вільям Шекспір. Гамлет, принц данський. Переклад П. О. Куліша. Львів, 1899] // Франко І. Зібрання творів : У 50 т. – К., 1981. – Т. 32. – С. 169.
12. Рудницький М. Від Мирного до Хвильового. – Львів, 1936. – С. 56.
13. Лучук О. Ще один український “Гамлет”: інтерпретація Гната Хоткевича // Лучук О. Діалогічна природа літератури: Перекладознавчі та літературознавчі нариси. – Львів, 2004. – С. 99 – 100.
14. Шекспір В. Гамлет. Трагедія в 5 діях. Інтерпретація Г. Хоткевича // Лучук О. Діалогічна природа літератури: Перекладознавчі та літературознавчі нариси. – Львів, 2004. – С. 205 – 245.
15. Шекспір В. Гамлет, принц данський // Твори: у 4 т. – Торонто, 1960. – Т. 4 – С. 15 – 238.
16. Ревуцький В. До історії українського “Гамлета” // Клен Юрій. Твори: у 4 т. – Торонто, 1960. – Т. 4 – С. 13.
17. Зорівчак Р. Українсько-англійські літературні взаємини // Українська література в загальнослов’янському і світовому літературному контексті: В 5 т. – К., 1987. – Т. 3: У взаєминах з літературами Заходу і Сходу. – С. 128.
18. Шекспір В. Гамлет / З англ. пер. Л. Гребінка. Публ. М. Т. Ажнюк // Всесвіт. – 1975. – № 7. – С. 97 – 166.
19. Ажнюк М. Незнаний український “Гамлет” // Всесвіт. – 1971. – № 12. – С. 123 – 125.
20. Шекспір В. Трагедія про Гамлета, принца датського / Пер. з англ. В. Вера. Редакція і післямова А. Гозенпуда. – К., 1941. – 270 с.
21. Шекспір В. Гамлет, принц Датський / Пер. Г. Кочура // Шекспір В. Вибрані твори: У 3 т. – К., 1964. – Т. 2. – С. 319–530.
22. Шекспір В. Гамлет, принц Данії / Пер. Ю. Андруховича // Четвер. – 2000. – № 10. – С. 2 – 103.
23. Квітка О. “Імпорт” на рівні літератури [Рец. на кн.: Чужомовне письменство на сторінках західноукраїнської періодики (1914–1939): Бібліограф. покажчик. Львів, 2003] // Літературна Україна. – 2004. – 10 черв.
24. Чужомовне письменство на сторінках західноукраїнської періодики (1914–1939): Бібліограф. покажч. / За заг. ред. О. Лучук, Т. Лучука; Наук. ред. Р. Зорівчак. – Львів, 2003. – 194 с. (Українська бібліографія. Нова серія. Ч. 13) – 194 с.
25. Франко І. Передмова [до збірки “Поєми”] // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – К., 1976. – Т. 5. – С. 7.
26. Рудницький М. За повнокровного Шекспіра (До питання інтерпретації драматургії Шекспіра в перекладах і на сцені) // Наук. зап. Львів. держ. ун-ту. – Львів, 1955. – Т. 30. – Фак. іноз. мов. – Вип. 1 – С. 5–19.
27. Там само. – С. 14.
28. Shakespeare W. The tragedy of Hamlet, prince of Denmark. – New York, 1968. – P. 235.
29. Рудницький М. За повнокровного Шекспіра... – С. 11.
30. Шекспір В. Гамлет / Пер. М. Рудницького // Просценіум. – 2004. – Ч. 8–9. – С. 194.
31. Шекспір В. Гамлет, принц Данії / Пер. Ю. Андруховича. // Четвер. – 2000. – № 10. – С. 85.
32. Шекспір В. Гамлет, принц данський. Пер. П. О. Куліша. Виданий з передм. і поясн. І. Франка. – Львів, 1899. – С. 134.
33. Shakespeare W. The tragedy of Hamlet, prince of Denmark... – P. 63
34. Шекспір В. Гамлет, принц данський. Пер. П. О. Куліша. Виданий з передм. і поясн. І. Франка... – С. 13
35. Шекспір В. Гамлет / Пер. з англ. Г. Кочура. – К., 2003. – С. 14.
36. Шекспір В. Трагедія про Гамлета, принца датського / Пер. з англ. В. Вера. Редакція і післямова А. Гозенпуда... – С. 21–22.
37. Шекспір В. Гамлет, принц данський // Тв.: у 4 т. – Торонто, 1960... – С. 29.
38. Шекспір В. Гамлет / Пер. М. Рудницького // Просценіум... – С. 137.
39. Шекспір В. Гамлет, принц датський. Пер. Л. Гребінки // Шекспір В. Тв. в 6-ти томах. – К., 1986. – Т. 5. – С. 14.
40. Шекспір В. Гамлет, принц Данії / Пер. Ю. Андруховича... – С. 11.
41. Shakespeare W. The tragedy of Hamlet, prince of Denmark... – P. 63.
42. Шекспір В. Гамлет, принц данський. Пер. П. О. Куліша. Виданий з передм. і поясн. І. Франка... – 1899. – С. 13.
43. Шекспір В. Гамлет / Пер. з англ. Г. Кочура. – К., 2003. – С. 14.
44. Шекспір В. Гамлет, принц данський. // Тв.: у 4 т. – Торонто, 1960... – С. 29.
45. Шекспір В. Трагедія про Гамлета, принца датського / Пер. з англ. В. Вера. Редакція і післямова А. Гозенпуда... – 1941. – С. 22.
46. Шекспір В. Гамлет, принц датський. Пер. Л. Гребінки... – С. 14.
47. Шекспір В. Гамлет / Пер. М. Рудницького // Просценіум. – С. 137.
48. Шекспір В. Гамлет, принц Данії / Пер. Ю. Андруховича... – С. 6.
49. Shakespeare W. The tragedy of Hamlet, prince of Denmark... – P. 63
50. Шекспір В. Гамлет, принц данський. Пер. П. О. Куліша. Виданий з передм. і поясн. І. Франка... – 1899. – С. 10.
51. Шекспір В. Гамлет / Пер. М. Рудницького // Просценіум... – С. 135.